

EGZEMPL O OŽURNIKU I SINU U PAKLU (TUBACH 5027)

IZ OXFORDSKOGA ZBORNIKA (MS. CAN. LIT. 414)

U tekstu se obrađuje egzempl o ožurniku i sinu u paklu (Tubach¹ 5027) koji je sačuvan u *Oxfordskom zborniku* (Ms. Can. lit. 414), u četiri prijepisa glagoljskoga *Korizmenjaka* (Kolunićevu, Greblovu, rukopisu HAZU-a IIIa19 i kvarezimalu iz Oporta) te u *Besjedama* fra Matije Divkovića. U *Oxfordskom zborniku* koji je u 15. stoljeću nastao na području između Modruša i Senja zapisana je najkraća hrvatska inačica toga egzempla koja se u ovom radu objavljuje prvi put. Provedena je usporedba triju hrvatskih verzija egzempla koje se pojavljuju u različitim kontekstima: unutar zbornika raznolikog štiva, unutar zbirke *sermones de tempore* te zbirke *sermones quaresimales*.

Ključne riječi: egzempl, zbirka propovijedi, Oxfordski zbornik (Ms. Can. lit. 414), lihvarenje (ožura)

Uvod

Većina tekstova hrvatske srednjovjekovne književnosti sačuvana je u rukopisnim zbornicima² među kojima istaknuto mjesto imaju oni pisani glagoljicom. U njima nalazimo razne teološke, apokrifne, hagiografske, moralizatorsko-didaktične tekstove, mirakule, propovijedi, legende, vizije, traktate, egzemple, romane, prikazanja i dr. Već u 14. stoljeću u tim se neliturgijskim zbornicima zamjećuje sve

1 Pod rednim brojem 5027. ovaj se egzempl spominje u čuvenom katalogu srednjovjekovnih egzempla koji je pod nazivom *Index exemplorum* 1969. sastavio C. Frederic Tubach.

2 To su redom *Ivančićev zbornik* (14./15. st.), *Vinodolski zbornik* (15. st.), *Petrisov zbornik* (1468.), *Blagdanar popa Andrije* (1506.), *Žgombićev zbornik* (16. st.), *Disipuli* (16. st.), *Grškovićev zbornik* (16. st.), *Fatevićev zbornik* (1617.) i dr.

snažnije otvaranje zapadnim utjecajima, no sve do 17. stoljeća u njih su se katkad također prepisivali tekstovi europskog Istoka koji su nastali još u ćirilometodskom razdoblju.³ Vrlo rana pojava hrvatskih prijevoda pojedinih srednjovjekovnih žanrova (npr. Marijinih mirakula), izravna je potvrda upućenosti hrvatskih glagoljaša u tadašnja najpopularnija djela religiozne književnosti zapadnoeuropskoga srednjovjekovlja (PETROVIĆ 1984: 194). Glavnina zborničkog sadržaja odnosi se upravo na hrvatske prijevode, prerade i prijepise tekstova dospjelih preko latinskih, talijanskih i čeških izvora.

U kontekstu glagoljske zborničke baštine jedno od istaknutih mjesta koje je iznjedrilo nemali broj vrijednih rukopisa svakako je šire ličko područje. Naime, osim poznatih glagoljaških lokaliteta poput Istre, Krka, Novog Vinodolskoga, Senja, te zadarskoga područja, i lički širi teritorij⁴ kojim danas obuhvaćamo više srednjovjekovnih teritorijalnih jedinica, odnosno županija (Bužane, Liku, Gacku, Krbavu i Modruš),⁵ zauzima važno mjesto na karti hrvatske glagoljske pismenosti. S toga područja potječe više istaknutih pojedinaca hrvatske nacionalne povijesti, od kojih u ovom radu spominjem samo nekolicinu. Na početku 15. stoljeća pojavljuje se Bartol Krbavac, glagoljaški pisac i iluminator⁶ koji je is-

3 Najstarije pasije i hagiografske legende koje su danas sačuvane u fragmentima, u hrvatsku su književnost dospjele s Istoka. Npr. odlomak Žitija svetog Simeona Stilita, koji se prije smatrao *Legendom sv. Makarija*, sačuvan je u *Budimpeštanskim ostrišcima* iz 12. st., a *Nikodemovo evanđelje* zapisano je u *Pazinskim fragmentima* iz 14. stoljeća. Sve su to ostatci nekadašnjih hrvatskoglagoljskih zborničkih legendarija (PETROVIĆ 1984: 181 – 182; REINHART; TURILOV 1990.).

4 „Srednjovjekovna županija Lika obuhvaćala je gornji i srednji tok istoimene rijeke te njezine pritoke Jadovu, Glamočnicu, Počiteljicu, Novčicu, sve do utoka rječice u Liku. S jedne strane bila je omeđena padinama Velebita, a s druge Ličkim sredogorjem, koje ju je odvajalo od Krbavske županije.“ (KEKEZ 2012: 97). Lika je, uz Krbavu i Gacku, bila jedna od prostorno najvećih županija. Na manjem teritoriju rasprostirale su se Brinjska, Bužanska, Otučka i Odorjanska županija (KEKEZ 2012: 97). Pojam Like, koji se u prošlosti odnosio na znatno uži teritorij, prema HOLJEVCU (2009: 431) u 19. stoljeću počinje se „intenzivnije širiti na Gacku dolinu, Plitvice i Brinje, a poslije se protegnuo i na neposredno uže zakapelsko zaleđe (otprilike pojas od Modruša do Rakovice)“.

5 O povezanosti navedenih županija danas nam između ostalog govore podatci zapisani u više glagoljskih rukopisa u kojima se navodi kako je njihov nastanak zapravo rezultat suradnje između pojedinaca koji su pripadali različitim županijama. Tako su primjerice dvije zbirke propovijedi (*Kolunićev korzimenjak*, te skraćeni prijevod *Korzimenjaka* Jakova Voragine iz *Petrinićeva zbornika*) nastale prema narudžbi svećenika iz Gacke, a na kojima su radili i koje su prepisivali pisari iz Bužanske županije (žakanь Broзь z Bužanь ot Kacitić z Dubovika plemenemь Kolunić; pop' Tomaš' Petrinić z bana dvora z Bužan' plemene Stupić). RADOŠEVIĆ 2012a: 284 – 285.

6 PANTELIĆ 1964.

pisao i iluminirao *Berlinski* (1402.), *Ročki* (oko 1420.), 1. *Ljubljanski misal* (15. st.) te danas izgubljeni *Bakarski brevijar* (1414.). Glagoljaški pisac i pisar iz Bužana, Broz Kolunić,⁷ u svojem je *Kolunićevu zborniku*, prepisanom po narudžbi vikara Levnarda iz susjedne Gacke, ostavio jednu od najcitiranijih izreka hrvatskoga srednjovjekovlja koja govori o tome kako je *knigam teško priti i gdo knige poč'tue da e knjigami poč'tovan*.⁸ Jedno od najpotresnijih svjedočanstava turskih razaranja u hrvatskoj književnosti upravo je ono popa Martinca rodom Lapčanina, koji usred prepisivanja *Drugoga novljanskoga brevijara* 1493. ostavlja potresan zapis o Krbavskoj bitki. Na samom kraju 15. i početku 16. stoljeća među ličnostima koje su stvarale povijest senjske glagoljaške tiskare, nalazimo i Urbana iz Otočca⁹ koji se spominje u kolofonima nekoliko izdanja: *Naručniku plebanuševu* (1507.), *Tranzitu sv. Jeronima* (1508.) i *Korizmenjaku* (1508.). Uz širi se lički prostor povezuje više zbornika raznolikoga srednjovjekovnoga štiva: *Borislavićev* (1375.), *Oxfordski br. 414* (15. st.), *Ljubljanski* (15. st.), *Kolunićev*¹⁰ (1486.), *Petrinićev*¹¹ (1503.) i možda *Tkonski* (poč. 16. st.) (DAMJANOVIĆ 2003: 123–128). Dakako, dio su ličkoga glagoljskoga korpusa brojne liturgijske knjige (misali, brevijari) od kojih navodimo *Novakov misal* (1368.), *Berlinski misal* (1402.), *Ročki misal* (oko 1420.), *Beramski (Ljubljanski) 1. misal* (15. st.), *Novljanski misal* (poč. 15. st.),

7 Broz (Kacitić, Ambroz) Kolunić, glagoljaški je pisac iz 15. stoljeća. Po narudžbi gatanskoga vikara Levnarda iz plemena Doljana, u Knežej Vasi kraj Otočca 1486. godine prepisao je dva glagoljska teksta u rukopisnu knjigu koja je po njemu dobila ime *Kolunićev zbornik*. Rukopis se sastoji od dvaju tekstova: zbirke korizmenih propovijedi koja je zapisana u još četirima glagoljskim rukopisima (*Greblovu kvarezimalu*, *Korizmenjaku IIIa19*, *Korizmenjaku iz Oporta* i *Fatevićevu zborniku*) te od *Traktata o sedam smrtnih grijeha*, čiji se prijepis nalazi i u starijem *Ivančićevu zborniku* (ŠTEFANIĆ 1972: 172; RADOŠEVIĆ 2012b). Broz Kolunić početkom 16. stoljeća na Rabu se spominje kao javni bilježnik. Prema Z. Kulundžiću njegovo se ime nalazi u slijepom tisku *Prvotiska misala* (1483.) na temelju čega se pretpostavljalo da je Broz Kolunić bio ili slagar i tiskar ili redaktor i korektor. U kasnijim studijama o *Prvotisku* ta se tvrdnja osporava. Vidi Petrović 2009: 543. Vjekoslav Štefanić u prikazu *pretiska Misala po zakonu rimskoga dvora* (1483.) iz 1971. piše: „za tzv. *slijepi tisak* (op. a. Anica Nazor), tvrdi da ne sadrži ime BROZ, jer u njem nema mjesta za dva slova RO, a za ligaturu RO u samom Misalu nema potvrde; to je slovo V. Prema tomu izostaju sve kombinacije o Brozu Koluniću u vezi sa štampanjem Misala“. ŠTEFANIĆ 1972: 72.

8 HERCIGONJA 1975: 416.

9 Urban iz Otočca spominje se u drugoj fazi rada senjske tiskare (1507./1508.). U kolofonu *Naručnika plebanuševa* (1507.), jedne od ukupno 8 knjiga tiskanih u Senjskoj tiskari stoji: *ke knjige biše komponjene i korežene po domini Urbani z Otočca*. NAZOR 2014: 224; RUNJE 2006: 60.

10 *Kolunićev zbornik* još je davne 1892. godine izdao Matija Valjavec. ŠTEFANIĆ 1970: 15 – 18.

11 REINHART 1996.

Vatikanski 8. misal (1435.), Bribirski misal (15. st); zatim Novljanski I. (sredina 15. st.) i Novljanski II. brevijar (1495.), Vatikanski 10. brevijar (1485.), Vatikanski 5. brevijar (sredina 14. st.), Vatikanski 6. brevijar (sredina 14. st., 1379.?), Dabarski brevijar (1486.), MR 161 (1442.) (DAMJANOVIĆ 2003: 126). Ovdje ne smijemo zaboraviti spomenuti barem nekolicinu ličkih pravnih isprava (tzv. listina) koje su objavljene u Kukuljevićevoj zbirci *Acta Croatica*, Šurminovim *Listinama hrvatskim* te u Ivšićevoj zbirci hrvatskih glagoljičnih i ćiriličnih isprava. Najstarija datirana isprava je ona iz Počitelja¹² (15. VIII. 1393.) kojom krbavski knezovi Tomaš i Butko potvrđuju mir između Dujma i Netrmca. Glagoljicom su pisani razni pravni akti krčkih knezova Frankapana koji su itekako vodili računa o tome da njihove isprave „budu strukturirane u skladu sa zahtjevima diplomatsko-oblikovne konvencije“ (HERCIGONJA 2004: 187). Spomenimo dvije frankapanske darovnice pavlinskim samostanima sa širega ličkog područja: onu kneza Mihovila Frankapana koji daruje pavlinski glagoljaški samostan sv. Marije u Zažićnu (5. IV. 1492., Slunj),¹³ te potvrdu darovnice¹⁴ Jurja i Pavla Tomkovića što je knez Anž Frankapan¹⁵ izdaje pavlinskom samostanu „svetog Mikule v Gvozdi Modruškom“ (1. XII. 1498.). U ličkim se ispravama također spominje znamenita hrvatska velikaška obitelj Draškovića, između ostalog u aktu o osnutku pavlinskog samostana (1. XI. 1490., Gradčina)¹⁶ na vrhu zvanom Gradčina što su je „izdali plemeniti ljudi Draškovići iz sela Žažićna Dolnega kao fundaturi crkve i molstira rečenoga“.¹⁷ Nažalost, brojni glagoljski pisani spomenici čiji se nastanak veže uz više ličkih pavlinskih samostana uništeni su s prodorom Turaka: Sv. Marija na brijevu Turan kod Udbine prije 1364., Sv. Ivan u Lici (1364.), Sv. Marija u Zažićnu u Bužanima (1490.) i dr. (PANTELJIĆ 1979: 32).

12 KEKEZ 2012: 103 – 104.

13 KUKULJEVIĆ 1863: 147 (br.135), ŠURMIN 1898: 360 – 361 (br. 241); IVŠIĆ 2017: 299 (br. 129).

14 KUKULJEVIĆ 1863: 180; ŠURMIN 1898: 413 – 414.

15 Kako navodi Eduard Hercigonja, smatra se da je Anž Frankapan „imao u Brinju pisca koji se očito trudio da glagoljičke isprave iz njegove kancelarije budu strukturirane u skladu sa zahtjevima diplomatsko-oblikovne konvencije“ (HERCIGONJA 2004: 187.)

16 KUKULJEVIĆ 1863: 140–144 (br. 129), ŠURMIN 1898: 343–349 (br. 231); IVŠIĆ 2017: 288 (br. 126).

17 HERCIGONJA 2004: 188.

Oxfordski zbornik (ms. Can. Lit. 414)

Oxfordski zbornik (Ms. Can. lit. 414) nastao je početkom 15. stoljeća na području između Modruša i Senja (TADIN 1954: 140). Na 68 stranica pergamene prepisano je ukupno oko 40 tekstova (REINHART 2006: 575). Anonimni glagoljaš pisao ga je za popa Mihovila Sultića čije se ime spominje u dvama pravnim tekstovima iz druge polovice 15. stoljeća. U aktu iz 1460. godine kojim se „domin’ Mihovilъ s(i)nъ Jur’ê Sultića z’ Gvo(z)dnice“ uvodi u posjed neke ostavštine „domina Tomaša uica svoga“, te u ispravi iz 1484. gdje piše kako je domin Mihovil Sultić bio prisutan kao svjedok u „jednoj parbi senjskog kaptola s draškim opatom fra Ivanom“ (HERCIGONJA 2004: 329). Iako su na Zbornik ranije upozoravali Josef Vajs i Stjepan Ivšić, prvi detaljniji opis objavljuje tek Marin Tadin (1953., 1954.) sredinom 20. stoljeća.

Oxfordski zbornik više je puta mijenjao vlasnika. Polovicom 15. stoljeća (1448.) kao vlasnik se na margini prvog lista spominje Ivan Fugošić.¹⁸ U 18. stoljeću rukopis nalazimo u vlasništvu creskoga arhiđakona i jezikoslovca Matije Sovića,¹⁹ nekadašnjega nastavnika staroslavenskog jezika pri učilištu Propagande u Rimu koji je između ostaloga predavao i Albertu Fortisu (1741. – 1803.),²⁰ čuvenom talijanskom prirodnanstveniku i putopiscu. Poznato je da se Sović dopisivao s Albertom Fortisom s kojim je raspravljao o raznim jezikoslovnim problemima. (BLAŽEVIĆ-KREZIĆ 2016: 118). Osim što je upravo njemu posvetio svoju gramatiku, također mu je poklonio dva glagoljska rukopisa: *Oxfordski zbornik* (Ms Can. lit. 414) i *Korizmenjak iz Oporta* (BRATULIĆ 1984: 14; HERCIGONJA 2004: 327 – 329). S Albertom Fortisom Zbornik je dospio na drugu obalu Jadrana, u Italiju u kojoj je nedugo poslije postao vlasništvom talijanskog kolekcionara Mattea Luigija Canonicija (1727. – 1805.) koji je skupljao razne rukopise, ali i otkupljivao zbirke drugih kolekcionara. Kada je 1817., desetak godina nakon Canonicijeve smrti, veći dio njegove velike zbirke rukopisa i starih knjiga dospio u Bodleianu, bio je to prvorazredan događaj

18 HERCIGONJA 2004: 329. Hercigonja smatra kako je Tadinovo (1954: 140) čitanje prezimena Vukušić pogreška, te ga treba čitati kao Fugošić.

19 Matija Sović (umro 1774. u Osoru) najpoznatiji je kao suradnik Matea Karamana. Rodio se u Petrogradu gdje mu je otac (rodom Cresanin) radio na brodogradilištu Petra Velikoga. Nakon očeve smrti o njemu se skrbio Matija Zmajević, a nakon što je i on preminuo Sović se s Mateom Karamanom vratio u domovinu (BRATULIĆ 1995: 142). Smatrao je, isto kao i Karaman, kako je crkveni jezik ruske redakcije pravi oblik crkvenoslavenskoga književnog jezika. Kao Karamanovu nasljedniku papa Benedikt XIV. povjerio mu je 1742. godine katedru za slavenski liturgijski jezik na Urbanovu kolegiju (BLAŽEVIĆ-KREZIĆ 2016: 96).

20 TOMASOVIĆ 2010: 549 – 550.

u povijesti oxfordske knjižnice. Dvjestota obljetnica toga povijesnog čina obilježena je u Oxfordu prije dvije godine, 2017., znanstvenim skupom²¹ koji je organiziran s ciljem istraživanja bogatoga rukopisnog blaga koje je s Canonicijevom zbirkom postalo dio fonda Bodleiane. Riječ je o zbirci od oko 2000 knjiga među kojima se nalazi i pet glagoljskih rukopisa: *Misal I. oxfordski* (Ms. Can. lit. 349), *Misal II. oxfordski* (Ms. Can. lit. 373), *Oxfordski zbornik* (Ms. Can. lit. 412), *Oxfordski zbornik* (Ms. Can. lit. 414) i *Brevijar-misal* (Ms. Can. lit. 172).

Oxfordski zbornik (Ms. Can. lit. 414) za hrvatsku je srednjovjekovnu književnost važan ne samo zbog svoje sadržajne raznolikosti, nego i stoga što sadržava jedine sačuvane prijepise dviju vrlo popularnih eshatoloških vizija: *Čistilišta svetog Patricija* (46v – 48r) i duže verzije *Pavlove vizije* (1r – 7v) (DÜRRIGL 2018: 233). Vrijedan prinos poznavanju njegova sadržaja i odnosa prema ostatku glagoljske književne baštine predstavlja članak Johannes Reinhardta (2006: 588 – 590) o dotad neistraženoj priči o kralju za godinu dana (Tubach 2907). U navedenom je članku donesen detaljan i dorađen popis sačuvanih tekstova pri čemu je za znatan broj utvrđen latinski predložak, zatim usporedni tekstovi u drugim glagoljskim zbornicima, a nisu izostale niti upute na već postojeća suvremena izdanja.

Više tekstova iz *Oxfordskoga zbornika* objavljeno je u različitim studijama,²² a čak ih se nekoliko našlo i u čuvenoj hrestomatiji *Hrvatska književnost srednjega vijeka* (1969). Među 40-ak tekstova uz već navedena dva djela vrijedi istaknuti *Prenje duše s tijelom* (8r – 9v), *Čudesa svetog Nikole* (93 – 10v), *Abrahamovu oporuku ili Arahamovu smrt* (13v – 16r), *Apokrif o prekrasnom Josipu* (16r – 22r), *Čtenje svete Margarite* (24v – 28r), *O krsnom drvetu* (34v – 35r), *Prenje Isusa s đavlom* (50r – 51r), egzemple, propovijedi i dr. (Prema REINHART 2006: 575).

Egzempl o ocu lihvaru i njegovima dvama sinovima

Iako je egzempl svoje znatno doba imao u 13. stoljeću, kao kraći narativni poučni tekst pojavljuje se znatno ranije, još u doba crkvenih otaca (BREMOND; LE GOFF; SCHMITT 1996: 31 – 33.). Pripadnici najistaknutijih i najaktivnijih crkvenih redova, franjevačkog i dominikanskog, u egzemplu su vidjeli izrazito korisno sredstvo za širenje pravovjerja među običnim pukom. Iako su vjerodostojnost svojih tvrdnja

21 *Two Hundred Years of Italian Manuscripts in Oxford. Exploring the Canonici Collection*, Oxford, Bodleian Libraries & Lincoln College, 24 – 25 November 2017.

22 IVŠIĆ 1948; HERCIGONJA 1967, 1987; BRATULIĆ 1972; SAMBUNJAK 2000; REINHART 2006; MLADINEO 2015, 2016; DÜRRIGL 2018, 2019.

ponajprije temeljili na iznošenju mnogobrojnih navoda starijih autoriteta, među svoje su argumente nerijetko uvrštavali i ove kratke poučne tekstove. Smatralo se, naime, kako njihova pojava uvelike pospješuje usvajanje kršćanskih vrijednosti. Osim što egzempl pomaže u „didaktičkoj interpretaciji teksta“, on istodobno i „zabavlja primatelja/čitatelja i pošiljatelja poruke“ (ZARADIJA KIŠ 2012: 116). Kratka forma, jednostavan stil i povremeno unošenje frazema i pučkih izraza osigurali su egzemplu dugotrajnu popularnost među širim masama (WELTER 1973: 218; ZARADIJA KIŠ 2012: 116 – 117). Jedna od njegovih podvrsta, kojoj pripada većina glagoljskih egzempla, propovjedni je egzempli (*sermon exempla*) čija je temeljna značajka isključivo prenošenje moralne pouke. Iako propovjedni egzempli zapravo predstavljaju narativni oblik argumentacijskog postupka, samo pripovijedanje redovito je podređeno didaktičnoj funkciji (CRANE 1890; WELTER 1973; BREMOND; LE GOFF; SCHMITT 1996: 66). Oni uglavnom predstavljaju znatno kraće verzije, pa čak i samo odlomke, duljih narativnih tekstova preuzetih iz zbirka mirakula, životopisa, kronika i sl. Razne verzije istog egzempla nerijetko su se razlikovale u detaljima priče, ali i u naglašavanju pojedinih motiva, ovisno o tome koja se moralna pouka željela prenijeti. Ista verzija egzempla tako se znala pojavljivati u tumačenjima različitih pojmova, i to čak unutar jedne zbirke propovijedi.

U hrvatskoj književnoj historiografiji, i to onoj usmjerenoj k istraživanju srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih tekstova,²³ mogu se izdvojiti dvije skupine istraživača koji egzempl²⁴ proučavaju kao srednjovjekovni žanr. S jedne strane riječ je o znanstvenicima, uglavnom marurolozima poput Darka Novakovića, Andree Zlatar, Nevena Jovanović, Gorane Šepanić i drugih,²⁵ koji se bave egzemplom u djelima Marka Marulića (pogotovo u njegovim *Institucijama*), ali i u djelima drugih hrvatskih latinista kao što je Dubrovčanin Euzebije Kaboga (o. 1541. – 1594.) čiju je zbirku egzempla *De exemplis illustrium uirorum* relativno nedavno otkrila Irena Bratičević. Drugu skupinu znanstvenika čine proučavatelji pripovjednih tekstova hrvatskoglagojske književnosti Antonija Zaradija-Kiš, Marija-Ana Dürriegl i Andrea Radošević koji istražuju egzemple u glagoljskim zbornicima, pogotovo u senjskom *Korizmenjaku* i glagoljskim *Disipulima*.²⁶

23 Egzemplom se u sklopu svojih istraživanja bave proučavatelji religiozne književnosti 17. i 18. st., kao i proučavatelji usmene književnosti, no ti podatci premašuju okvire ovoga rada usmjerenog na tekst iz 15. stoljeća.

24 Egzempl se, osim kao zaseban žanr, istražuje i kao retorički oblik. Vidi npr. PŠIHISTAL 2008.

25 NOVAKOVIĆ 1987; ZLATAR 2001; ŠEPANIĆ 2001; JOVANOVIĆ 2011; BRATIČEVIĆ 2016.

26 DÜRRIEGL 2002; ZARADIJA-KIŠ 2006, 2008a, 2008b, 2010, 2012, 2014; RADOŠEVIĆ 2016.

Hrvatska glagoljska književnost ne poznaje zasebne zbirke egzemplja.²⁷ Nalazimo ih uglavnom kao sastavne dijelove propovijedi u *Senjskom Korizmenjaku*²⁸ (1508.), *Kolunićevu korizmenjaku* (1486.), glagoljskim *Disipulima* iz 16. st.,²⁹ ili kao prijepise u rukopisnim zbornicima, poput *Ljubljanskoga* (15. st.), *Petrisova* (1468.), *Žgombićeva zbornika* (16. st.) i dr. Putem prijevoda stranih zbirka propovijedi, poput djela *Sermones Discipuli* Johannes Herolta (†1468.), *Quaresimale volgare* Roberta Caracciola (†1495.), ali i nekih drugih kompilacija poučnog štiva, glagoljska je književnost obogaćena egzemplima iz najpopularnijih srednjovjekovnih zbirka: *Alphabetum narrationum* Arnolda iz Liègea, *Liber de dono timoris* Humberta de Romana, *Dialogus Miraculorum* Cezarija iz Heisterbacha, *Bonum Universale de Apibus* Tome Kempenskoga, *Zlatna legenda* Jakova de Voragine, *Vita Patrum*, *Dijalozi* Grgura Velikoga i dr.

Među kraćim pripovjednim tekstovima u *Oxfordskom zborniku* nalazi se poznati srednjovjekovni egzempl o ožurniku i sinu u paklu. Riječ je o jednoj od verzija egzemplja *De usurario et de duobus filiis suis* koja se u Tubachovu katalogu *Index exemplorum* navodi pod rednim brojem 5027 (REINHART 2006: 589). Razne verzije toga egzemplja pojavljuju se u više srednjovjekovnih djela, u zbirkama egzemplja, traktatima, sumama kao što su *Fabulae* Oda iz Cheritona (†1247.), *De dono timoris* Stjepana iz Bourbona (oko 1190./1195. – 1261.), *Summa virtutum ac vitiorum* Guillelma Peralda (†1271.), *Verbum Adbreviatum* Petra Cantora (†1197.) i drugi (YOUNG 2015: 82).

Pitanju ožure³⁰ u *Oxfordskom zborniku* posvećeno je nekoliko tekstova, a čak su dva egzemplja s ožurnicima kao središnjim likovima prepisana na susjednim stranicama. Na ožuru se u srednjem vijeku gledalo kao na težak grijeh, a najveća zamjerka upućena ožurnicima i svim drugim nepoštenim trgovcima, koji su na sličan način zgrtali materijalna bogatstva, bilo je zarađivanje na vremenu, tj. na „vrijednosti“

27 ZARADIJA KIŠ 2008; RADOŠEVIĆ 2016.

28 Senjski *Korizmenjak* odnosi se na hrvatski prijevod talijanskoga djela *Quadragesimale volgare* Roberta Caracciola koji je 1508. godine tiskan u senjskoj tiskari.

29 Riječ je o glagoljskim prijepisima hrvatskoga prijevoda latinske zbirke propovijedi, egzemplja i mirakula *Sermones Discipuli de tempore et de sanctis cum Promptuario exemplorum et de miraculis Beatae Mariae Virginis* Johannes Herolta. Navedena latinska zbirka poslužila je i kao predložak fra Matiji Divkoviću u sastavljanju *Besjeda* (1616.), zbirke *Sto čudesa* (1611.) i velikoga *Nauka krstjanskog* (1611.).

30 Riječ ožura, koja se katkad pojavljuje i kao *ozura*, dolazi od latinske, odnosno talijanske riječi *usura*. Odnosi se na nepravedno i preveliko kamatarenje, tj. na lihvarenje. Nalazimo je većinom u čakavskim rukopisima.

koja pripada samo i isključivo Bogu (LE GOFF 1980: 121). Čuveni francuski skolastičar Vilim iz Auxerrea (†1231.) u svojem djelu *Summa aurea* navodi kako: „lihvari djeluju protiv prirodnih zakona jer prodaju vrijeme koje je zajedničko svima: suncu, zemlji, vodi, svim zemaljskim bićima“ (LE GOFF 2011: 47). Taj je grijeh teži od ubojstva jer „ovo može biti opravdano, dok zelenjaštvo (kao ni pohota) to nikada nije“ (DELUMEAU 1986: 333). Ipak, negativan odnos prema samom činu posuđivanja novca nije novina srednjega vijeka. Naime, Platon i Aristotel smatrali su kako je pozajmljivanje novaca bila najgora društvena djelatnost (DELUMEAU 1986: 330). I najstariji crkveni oci, Klement Aleksandrijski, Grgur Nazijanski, Bazilije, Ambrozije, Augustin, Jeronim, upozoravali su kako zelenjaš žanje gdje nije sijao, tj. da zapravo uzima tuđe blago (DELUMEAU 1986: 331). Osim toga, u Svetom pismu nalazimo više primjera osuđivanja ljubavi prema materijalnim vrijednostima: Knjiga izlaska 22:24; Levitski zakon 25:35 – 37; Deut 23:20 – 21; Psalam 15 i Ezekijel 18,13, te Novi zavjet Lk 6,34 – 35 (LE GOFF 1980: 21 – 22). Na različite pojave toga grijeha u svakodnevnom životu neprestano su upozoravali propovjednici (BÉRIOU 1997), a osobito čuveni talijanski franjevac Bernardin Sienski (1380. – 1444.) koji se na trgovima talijanskih gradova u korizmeno vrijeme žestoko obarao na postupke povezane s lihvaranjem. Guillelmus Peraldus (Guillelmo Peraldo), vrlo utjecajan srednjovjekovni moralni autoritet i autor popularne zbirke propovijedi i traktata o grijesima i vrlinama (*Summa de virtutibus et vitiis*),³¹ upravo je ožuru smatrao jednim od najučinkovitijih načina za oduzimanje duša.

Hrvatska književnost poznaje nekoliko inačica egzempl o ožurniku i sinu u paklu. Nalazimo ih u: *Oxfordskom zborniku* (52bc), u Divkovićevim *Besjedama* (14. besjeda, 152b – 154b) te u četirima prijepisima glagoljskoga *Korizmenjaka: Greblovu kvarezimalu* (or. 48v – 50r, 30v – 32r), *Kolunićevu zborniku* (or. 45d – 47c, 3d – 5c), rukopisu *HAZU IIIa19* (9r – 11r) i *Korizmenjaku iz Oporta* (37v – 39r). Zasad je poznat samo predložak Divkovićeva egzempl koji je oblikovan prema 23. propovijedi čuvenog latinskoga djela *Sermones Discipuli* Johannesa Herolta. Izravan predložak egzempl u *Oxfordskom zborniku* i glagoljskom *Korizmenjaku* još nije utvrđen. U obje zbirke propovijedi, tj. u *Korizmenjaku* i u *Besjedama*, egzempl se pojavljuje u sklopu tumačenja neispravne roditeljske ljubavi. Ona se, između ostalog, očituje u pretjeranoj želji da se vlastitom potomstvu osigura bezbrižna financijska neovisnost i to tako da im se u naslijeđe ostave najčešće nemoralno stečena materijalna dobra.

31 U navedenom traktatu Guillelmus Peraldus svaki grijeh i vrlinu ilustrirao je brojnim biblijskim citatima, navodima klasičnih autora i egzemplima (WENZEL 1968: 19 – 21).

Naravno da unutar srednjovjekovnog poimanja temeljnih životnih vrijednosti, koje su ponajprije trebale biti usklađene s kršćanskim moralom, takvo ponašanje nipošto nije smatrano poželjnom vrstom roditeljskoga odgoja. Nepokolebljivo ustrajanje roditelja-ožurnika da svoju nemoralno stečenu imovinu ostave vlastitoj djeci, u tim je egzemplima razlog njihova konačnog prokletstva na koje bivaju osuđeni svi njihovi potomci koji se ne žele odreći takva nasljedstva.

Guillelmus Peraldus smatrao je kako „otac koji ljubi ovozemaljske prolazne vrijednosti svojoj djeci veže omču oko vrata, približavajući ih istodobno vratima pakla“, odnosno kako roditeljsko ponašanje utemeljeno na grijehu, unatoč dobrim namjerama i snažnim osjećajima, vodi u vječno prokletstvo (YOUNG 2015: 81 – 82). U sklopu argumentiranja svoje tvrdnje Peraldus ne zaboravlja na egzempl o ožurniku i sinu u paklu u kojem dvojica sinova zauzimaju posve suprotna stajališta o očevu ponašanju, a što ih u konačnici dovodi do posve različitih krajnjih odredišta. Za razliku od prvog sina, u čijoj se odluci da postane pustinjakom gotovo nedvosmisleno ocrtava stav o prekidanju svih odnosa s materijalnim svijetom (pogotovo s obiteljskom tradicijom nemoralnoga gomilanja materijalnog blaga), drugi sin nastavlja poslovnu tradiciju, utemeljenu ponajprije na *ožuri*, ne sumnjajući čak niti nakon očeve smrti u ispravnost njegova poslovanja.

U egzemplu iz *Oxfordskoga zbornika* sve počinje *in medias res*, tj. već u prvoj rečenici doznajemo kako je otac ožurnik imao dvojicu sinova od kojih je jedan postao svećenik, a drugi je nastavio nepoštenu obiteljsku poslovnu tradiciju. Iako je riječ o najkraćoj glagoljskoj inačici egzempla, u njemu nije izostavljen motiv nastojanja brata pustinjaka da svojim molitvama iz ralja pakla pokuša izbaviti oca i brata. Njihovo krajnje prebivalište u svojevrstnoj viziji pustinjaku otkriva anđeo uslišujući tako njegove ustrajne molitve kojima moli Boga da mu otkrije stanje njihovih duša (*pelan' bi anj(e)lom' k' paklu kadi vidi v nikom' strašni meš'ti o(t)ca svega i brata*). Slijedi pustinjakovo promatranje jedne od žestokih svađa između oca i sina koji se ne prestaju međusobno optuživati zbog gorke sudbine. S jedne strane imamo oca, koji vlastitog sina smatra krajnjim uzrokom prokletstva, i koji se upravo zbog njega nije na vrijeme odrekao nemoralnog poslovanja nastojeći mu osigurati lagodan život. S druge strane, taj sin optužuje oca što mu je takvim ponašanjem pružao izrazito loš odgojni primjer zbog čega je u konačnici završio u paklenim mukama. Upit koji im potom upućuje pustinjak (*ako bim' mogal k(a)ko pomoći*), a koji se odnosi na želju da pokuša ublažiti njihove muke, zapravo je uvod u iznošenje središnje pouke egzempla: upozorenje kako ožurnike iz njihova posljednjeg prebivališta u paklu nitko više ne može izbaviti. Prvi se dio pouke temelji na jednoglasnim odgovorima brata

i oca čija je usuglašenost stilski dodatno podcrtana uporabom dvojine (*A ona rista: „ta e zgiblo č(a) bi za nih’ činil; I oče ris’ta da vsi ki su n(a) n(e)b(e)sih’ i na z(emli) s(ve) ti ne mogu nim’ pomoći ni ih’ izbaviti*). Egzempl završava upozorenjem kako sličan nesretan završetak u stvarnom životu mogu očekivati svi kršćani koji se ne odriču ožure (*Zato h(rst)êne b(o)ži čuvaite se ožure da ne vpadete v’ pakal’ s dêvlom*). Od tri glagoljske inačice ovoga egzempla jedino je ona iz *Oxfordskoga zbornika* u potpunosti usredotočena na grijeh ožure koji izravno vodi u prokletstvo. Naime, u egzemplima iz *Korizmenjaka* i *Besjeda* naglasak je stavljen na pogrešnu roditeljsku ljubav koja se ponajprije očituje kroz ožuru, tj. kroz nepravedno zgrtanje bogatstva koje je u sustavu nemoralnih društvenih vrijednosti smatrano odrazom roditeljske brige oko dobrog materijalnog statusa potomstva.

Na učenju Guillelma Peralda o tome kako nepravedno i nezakonito zgrtanje bogatstva u propast vodi podjednako roditelje i njihovo potomstvo, najvjerojatnije se temelji Heroltova propovijed prema kojoj je fra Matija Divković sastavio svoju 14. besjedu. Naime, upravo se na ovom egzemplu između ostalog temelji tumačenje (ne)ispravnosti roditeljskih postupaka vezanih uz pitanje nasljedstva: *veće valja malahno što je s pravdom stečeno i z dobrom dušom ostaljeno negoli da ostavi sve blago od ovoga svijeta stekši s nepravdom. Zašto veće puta budu osuđeni sinovi i kćeri za ono što im roditelji stekši s nepravdom ostave (...) što im je otac nepravedno stekši ostavio, za ono biše osuđeni u muke paklene, gdi je vječnja pogrda, kako se očito vidi u zlamen’ju aliti u prilici koja slijedi u napredak* (153d). U odnosu na svoj latinski predložak, Divkovićev je egzempl proširen raznim detaljima koji pridonose njegovoj uvjerljivosti, poput znatno razvedenijeg prikaza međusobnog optuživanja i uzajamnog proklinjanja zbog boravka u vječnom prokletstvu. Osim toga, u Divkovićevu egzemplu, za razliku od latinskoga izvora i drugih dviju hrvatskih inačica, sažeto prepričavanje događaja zamijenjeno je kratkim dijalozima u kojima se ne otkriva samo motivacija pojedinih likova, već i njihovo stajalište prema novonastalom stanju. Otac koji na početku izražava golemu nevjericu i sumnju da je jedan od njegovih sinova sposoban postati pustinjakom (*Od ovije[h] dviju sinova jedan čuteći pripovijedan’ je i riječ Božju, skrušivši se, reče otcu: „Otče, ako ovako umremo, umrijeti ćemo i u tijelu i u duši, pođi, dakle, i povrati /154a/ svakomu svoje što tuje imaš i držiš.“ Ovi otac i drugi brat, veoma se rasrdivši, rekoše mu: „Jeda ćeš ti biti naš ispovjednik i sudac?“*, 153d – 154a), na kraju izražava žaljenje što nije na vrijeme poslušao pustinjakov savjet (*Ovi pustinjak čuvši i razumjevši reče: „Otče moj, ti li si ovdje?“ Reče mu: „Ja, sinko moj poljubljeni, blagosovljen bio, sinko, koji si se bojao Boga, ove jame pristrašne i ovoga ognja i muke prigorke.“*, 154a).

U glagoljskom *Korizmenjaku* model pogrešne roditeljske ljubavi ne odnosi se toliko na njezinu povezanost s *ožurom*, koliko na ustrajno odbijanje prihvaćanja da je riječ o grijehu koji je potrebno ispovjediti (*Zamiri, da se č'te ot' ednoga ožur'nika, ki um'ri i bi osuen', začb veće ljubla[še blago] nere dušu svoju, ostaviti blaga dovole, i ne ti se nigdare ispovidati za ne vratiti tuega, i ne oti e zadovolje učiniti onimb, ot' kihb biše blago dobilb ožuru*).³² S obzirom na to da su se u srednjem vijeku svi vjernici najmanje jednom godišnje morali ispovjediti, i to barem u korizmeno vrijeme, propovjednici su osobito u korizmenim propovijedima svojoj pastvi detaljno tumačili vrste i težinu smrtnih grijeha uvjeravajući ih pritom na nužnost ispravnoga pokajanja, ispovijedanja i pokore. Na početku egzempla u *Korizmenjaku* saznajemo kako je očevo prokletstvo samo dijelom izravno uzrokovano činom *ožure*. Gotovo podjednaku ulogu u njegovu porazu imalo je ustrajno odbijanje ispovijedi, ali i snažno nastojanje da se niti u času smrti ne odrekne materijalnih bogatstava. U *Korizmenjaku* sin pustinjač ne pokušava umanjiti muke koje podnose članovi njegove obitelji. On je, naprotiv, samo promatrač pred čijim se očima uprizoruju naizmjenične oštre osude između oca i drugog sina. I u ovom egzemplu, iako manje nego u Divkovićevoj 14. besjedi, nalazimo povremene pokušaje da se opširnijim detaljima priče sam egzempl odmakne od čistog prenošenja moralne pouke. U njemu se pojavljuju izrazi karakteristični za razgovorni stil (npr. „ča oće srića“) čija pojava donekle daje naslutiti u kojem se smjeru nastavlja pripovijedanje. U *Korizmenjaku* je zastrašivanje paklenim mukama izrečeno kroz sljedeće upozorenje: *koje čini ta ljubavb bezred'na, ka ljubavb nasb otlučue otb carstva nebeskoga*. Problem isključivo grijeha *ožure* predmet je druge propovijedi, točnije one predviđene za 3. *nedjelju posta* u kojoj se *Kara grihb ki se zove ožura*.³³ Zanimljivo je kako ta propovijed sadržava i detaljan opis pogubnosti *ožure* koja se uči u roditeljskom domu i koja je samo jedan oblik *lúbavi prez reda*, koji je ujedno najzornije prikazan u egzemplu o ožurniku i sinu u paklu. Krajnja se osuda u toj propovijedi temelji na Augustinovoj tvrdnji o tome kako grešnici, a pogotovo ožurnici kao predstavnici smrtnog grijeha *ožure*, ne mogu izbjeći paklene muke: *koji bi naučilb činiti ožuru svoga sina ili brata ali inoga človika i da bi on umrlb i osuenb, paki sinb ili bratb ili ini človikb, koga bi onb naučilb ožuru činiti*,

32 VALJAVEC 1892: 12.

33 Ta je propovijedi u cijelosti zapisana u *Greblovu kvarezimalu* (or. 61v – 64v, 43v – 46v), *Korizmenjaku iz Oporta* (48r – 50v), *Korizmenjaku III a 19* (25v – 29v), dok u *Kolunićevu korizmenjaku* (or. [58] – 61b, [14] – 17b) nedostaje početak prvog dijela. RADOŠEVIĆ 2012b.

da bi umr'lb i osuen, govoru, da bi mu se pristala muka vek'sha nere ju imiše spridb, začb onb est bil uzrokb osuen'ju tih takovih, kih' e naučilb. (VALJEVAC 1892: 19).

U narednim stranicama prvi se put objavljuje transliteracija egzempla iz *Oxfordskog zbornika* (Ms Can. lit 414), dok se tekstovi iz *Kolunićeva korizmenjaka* i *Besjeda* donose prema već objavljenim studijama.

Transliteracija egzempla o ožurniku i sinu u paklu iz Oxfordskoga zbornika (ms. Can. Lit. 414)

© Mirakul na ožurnike

Niki ožur'nik' imiše d'va sina meû kima ed(a)n' boe se B(og)a i ide v' pustinû B(og) u služiti, a drugi um'rvšu o(t)cu nego naslédova ga i činaše veliku ožuru i bi hui o(t)ca svoga, biv'shi že vrimeni um'ri i sin' ta ožurnik'. I kada to sliša ta pustin'nik, brat' toga ožurnika, m(o)li g(ospod)a B(og)a da pokaže nemu duše niû. I pelan' bi anj(e)lom' k' paklu kadi vidi v' nikom' strašni mes'ti o(t)ca sv(o)ega i brata. O(ta)cb jidiše s(i)na klući ga da za nega osuen' bi. Sin' opet' mnogo veće žalovaše o(t)ca g(lago)le da za nega prezlob'nu ožuru ku e činil e ki û brat d(u)h(o)vni uprosi: „ako bim' mogal k(a)ko pomoći“. A ona rista: „ta e zgiblo č(a) bi za nih' činil“. I oče ris'ta da vsi ki su n(a) n(e)b(e)sih' i na z(emli) s(ve)ti ne mogu nim' pomoći ni ih' izbaviti. Zato h(rst)êne b(o)ži čuvaite se ožure da ne vpadete v' pakal' s dêvlom, 52bc

Egzempl iz Kolunićeva prijepisa glagoljskoga korizmenjaka

„Govoru, da takovo činen'e oće ti učiniti zlu korist duši tvoei, kada ti budeš stati na d'ni pakla, i tvoji sini ne te te zneti van nigdare, ni tvoje žena, ni tvoje blago, ko ljubiš toliko.

Zamiri, da se č'te ot' ednoga ožur'nika, ki um'ri i bi osuen', začb veće ljubla[še *blago*] nere dušu svoju, ostaviti blaga dovole, i ne ti se nigdare ispovidati za ne vratiti tuega, i ne oti e zadovolje učiniti onimъ, ot' kihъ biše blago dobilъ ožuru. Ča oće srića, da sinъ negovъ um'ri i ne oti vratiti ni nišće zadovolje učiniti za no zlo, ko biše negovъ otacъ učinilъ. I tako poide duša negova onamo, kadi biše nega otacъ, vъ edanъ dolacъ, ki biše plnъ og'na goruća, i on'di se mučahota oba d'va. I po tomъ raki drugi sinъ negovъ, ki radъ služāše gospodinu bogu, slišēci da biše umrlъ otacъ negovъ i bratъ negovъ i počē moliti gospodina boga, da bi mu račilъ êviti, v' komъ stan' i biše duša otca negova i brata negova. I budući ta edanъ bratъ na molitvi isprou tu milostъ ot' gospodina boga, i pride k nemu anjelъ bozi i poēm'

ga i popela ga onamo, kadi biše duša oтьca negova i brata. I vidiv'ši nihъ v tolikihъ mukahъ smilova se i sliša, da govoraše otacъ sinu svomu onomu, [ki biše pri] nemъ v' mukahъ: budi prokletъ, sinu moi, i onъ danъ, ki te začeh'. Zač za ljubavъ prez'ređ'nu, ku sam' ti nosilъ, za to samъ va ove muke prišalъ, ke mi nigdare ne te poman'kati. I takoe sinъ proklinaše oтьca. Govorimъ tada, da imašъ raz'misliti, koliko zlo čini ta ljubavъ bezred'na, ka ljubavъ nasъ otlučue oть carstva nebeskoga i pripelue nasъ k mukamъ paklenimъ“ (VALJAVEC 1892: 12 – 13).

Egzempl u Divkovićevim Besjedama

„Šesto, roditelji ako što ostaljaju sinovom i kćeram, imaju paziti i vidjeti je li ono s pravdom stečeno. U salmu 36. veli: „Bolje je malahno pravednu svrhu mnogoga blaga grešnika.“ To jest, veće valja malahno što je s pravdom stečeno i z dobrom dušom ostaljeno negoli da ostavi sve blago od ovoga svijeta stekši s nepravdom. Zašto veće puta budu osuđeni sinovi i kćeri za ono što im roditelji stekši s nepravdom ostave. Po usta Ježuša, sina Širakova, na 41. pog. veli Gospodin Bog: „Na otca nepravedna tuže se sinovi zašto zaradi njega jesu u pogrdi.“ To jest, što im je otac nepravedno stekši ostavio, za ono biše osuđeni u muke paklene, gdi je vječnja pogrda, kako se očito vidi u zlamen'ju aliti u prilici koja slijedi unapredak.

Jedan koji s nepravdom tecijaše, imашe dva sina. Od ovije[h] dviju sinova jedan čuteći pripovijedan'je i riječ Božju, skrušivši se, reče otcu: „Otče, ako ovako umremo, umrijeti ćemo i u tijelu i u duši, pođi, dakle, i povrati /154a/ svakomu svoje što tuje imaš i držiš.“ Ovi otac i drugi brat, veoma se rasrdivši, rekoše mu: „Jeda ćeš ti biti naš ispovjednik i sudac?“ Ovi omučavši otiđe u pustinju u svomu uboštву služiti G(ospodi)nu Bogu. Potom toga kada ču da umrije otac i brat, moli G(ospodi)na Boga da mu objavi i očituje u kakovu je pribivan'ju brat i otac. Jedan put budući na molitvi, dođe anđeo poslan od Boga i reče mu anđeo: „Da ti bude što si prosio.“ I uze njega za ruku govoreći mu: „Hodi, ja ću ti ukazati otca i brata.“ I odvede ga na jednu planinu i ukaza mu jednu dolinu, u kojoj dolini bjehu razlike muke i bješe ova dolina puna razlicijeh ljudih. I ovi ču jedan glas vele tužan i žalostan, paker vidje otca, a on vri u ognju kakonoti jedna ribica u jednomu loncu. I govoreći ovi otac reče: „Jao, jao, jao, proklet oni čas u koji sam se začeo, prokleta utroba koja me nosila.“ Ovi pustinjač čuvši i razumjevši reče: „Otče moj, ti li si ovdj?“ Reče mu: „Ja, sinko moj poljubljeni, blagosovljen bio, sinko, koji si se bojao Boga, ove jame pristrašne i ovoga ognja i muke prigorke.“ Potom toga vidje brata, a on pliva u ognju kako mu i otac. I poče sin mučeći se u onomu ognju pro-

klinati oca svoga i reče mu: „Proklet da si ti, ćaćko moj, koji /154b/ si nepravедno, himbeno i opakо stekao, paker meni ostavio, i tako si tvojjem nepravедnijem blagom, koje si meni ostavio, činio osuditi u vječnje muke paklene.“ Opet otac sina proklinaše govoreći mu: „Da si ti proklet, sinko moj, zašto sam zaradi tebe tekao blago s nepravdom da tebe ostavim bogata, zato sam izgubio vječnje dobro i vječnju slavu i upao sam u ovu vječnju propast od osuđen'ja.“ Ovi sin, koji bješe živ, čuvši i razumjevši, reče otcu i bratu: „Mogu li vam što pomoći molitve i ostala dobra djela duhovna?“ Rekoše mu: „Nijedno dobro djelo duhovno nam ne može ništo pomoći, jošte da svi sveti za nas Boga mole, to nam ništo ne može pomoći.“ Zašto pjeva Sveta Majka Crkva govoreći: „U paklu ne ima nikakova otkupljen'ja.“ (BARBARIĆ; HORVAT; KRAMARIĆ; RADOŠEVIĆ 2016: 240.)

Zaključak

Od triju zasad poznatih hrvatskih inačica egzempl o ožurniku i sinu u paklu (Tubach 5027) najkraća je ona iz *Oxfordskoga zbornika* (Ms Can. lit. 414). Tekstološki je znatno udaljenija od verzija egzempl koji se pojavljuju u četirima prijepisima *Korizmenjaka* i *Besjedama* fra Matije Divkovića. U navedenim dvjema zbirkama propovijedi taj se egzempl pojavljuje u sklopu tumačenja pogrešne roditeljske ljubavi. Naglasak je, naime, u njima stavljen na poguban roditeljski odnos koji se očituje ponajprije kroz ožuru, tj. kroz nemoralno zgrtanje bogatstva, s ciljem da se potomstvu osigura bezbrižna budućnost. Egzempl iz *Oxfordskoga zbornika* jedina je inačica u potpunosti usmjerena na isticanje opasnosti ožure koja vodi u vječno prokletstvo, no to nije jedini egzempl o ožuri u navedenom glagoljskom zborniku. Štoviše, ne samo što je središnja tema narednog teksta također *ožura*, nego je taj isti narativni tekst također egzempl. Iako njihovi izravni predlošci nisu poznati, s obzirom na to da dijele sličnu tematiku te da se pojavljuju na susjednim stranicama, pretpostavljamo da potječu iz istoga izvora. Najvjerojatnije je riječ o svojevrsnoj srednjovjekovnoj zbirci propovijedi, egzemplaru ili pak nekom drugom poučnom štivu, u kojima su kratki narativni tekstovi bili abecedno-tematski poredani. Unatoč tome što je egzempl u *Oxfordskom zborniku* relativno kratak, sama njegova pojava još jednom upućuje kako je glagoljaška lektira vjerojatno bila bogatija i raznovrsnija od našega današnjega poimanja koje temeljimo na sačuvanim prijepisima. S obzirom na to da je riječ o Zborniku iznimno vrijednoga sastava (podsjećamo da jedini sadržava *Čistilište svetog Patricija* i dulju verziju *Pavlove vizije*), otkriće izravnog predloška koje bi

upućivalo na neki novi strani izvor glagoljaške lektire, gotovo da i ne bi predstavljalo iznenađenje. Bio bi to samo još jedan pokazatelj da je tijekom srednjovjekovlja širi lički prostor bio itekako upoznat s tada vrlo popularnim zapadnoeuropskim štivom, i da zauzima bitno mjesto na karti hrvatske glagoljaške baštine.

Literatura

- BARBARIĆ, VUK-TADIJA; HORVAT MARIJANA; KRAMARIĆ MARTINA; RADOŠEVIĆ ANDREA. 2016. *Besjede fra Matije Divkovića*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- BÉRIOU, NICOLE. 1997. L'esprit de lucre entre vice et vertu. Variations sur l'amour de l'argent dans la prédication du XIIIe siècle. // *L'argent au Moyen Âge. Actes des congrès de la Société des Historiens Médiévistes de L'enseignement Supérieur Public (Clermont-Ferrand, 30 mai – 1er juin 1997)*. Paris: Publications de la Sorbonne, 267 – 287.
- BLAŽEVIĆ-KREZIĆ VERA. 2016. Jezik misala Dragutina Antuna Parčića. Doktorski rad. Poslijediplomski doktorski studij medievistike. Filozofski fakultet u Zagrebu. Zagreb.
- BRATIČEVIĆ, IRENA. 2016. De exemplis illustrium virorum Euzebija Kaboge. *Colloquia Maruliana*, 25, Split, 71 – 99.
- BRATULIĆ, JOSIP. 1972. Apokrif o prekrasnom Josipu u hrvatskoj književnosti. *Radovi Staroslavenskog instituta*, 7, Zagreb, 31 – 122.
- BRATULIĆ, JOSIP. 1984. Alberto Fortis i njegov put po Dalmaciji. // *Put po Dalmaciji. / Bratulić Josip (prir.)*, Zagreb.
- BRATULIĆ, JOSIP. 1995. *Leksikon hrvatske glagoljice*. Zagreb: Minerva
- BREMOND, CLAUDE; LE GOFF JACQUES; SCHMITT JEAN-CLAUDE. 1996. *L'Exemplum. Typologie des sources du moyen âge occidental*, fasc. 40. Turnhout: Brepols.
- CRANE, Thomas Frederick. 1890. *The exempla or illustrative stories from the sermons vulgares of Jacques de Vitry*, London.
- DAMJANOVIĆ, STJEPAN. 2003. Lički glagoljični tekstovi kao izvor za hrvatsku jezičnu povijest. // *Lika i Ličani u hrvatskom jezikoslovlju. / Samardžija Marko (ur.)*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 123 – 128.
- DELUMEAU, JEAN. 1986. *Greh i strah: stvaranje osećanja krivice na Zapadu od XIV do XVIII veka. / Stojanović Zoran (prev.)*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- DÜRRIGL, MARIJA-ANA. 2002. O hrvatskoglagojskim srednjovjekovnim egzemplima. *Umjetnost riječi*, 3, Zagreb, 121 – 137.
- DÜRRIGL, MARIJA-ANA. 2018. Uz prijepor duše i tijela – „Viđenje sv. Bernarda“ u hrvatskoglagojskom Oxfordskom zborniku. *Fluminensia*, 1, Rijeka, 221 – 236.

- DÜRRIGL, MARIJA-ANA. 2019. Prenje Isusa s đavlom kao korizmena propovijed. // Muka kao nepresušno nadahnuće kulture – Pasijska baština Like. / Čikeš, Jozo (ur.). Zagreb: Udruga Pasijska baština, 269-280.
- HERCIGONJA, EDUARD. 1967. *Glagoljska verzija pune redakcije Pavlove apokalipse iz Oxfordskog kodeksa Ms. Can. lit. 414*. Radovi Staroslavenskog instituta, 6, Zagreb, 209 – 255.
- HERCIGONJA, EDUARD. 1975. Povijest hrvatske književnosti: srednjovjekovna književnost: knj. 2. Zagreb: Liber – Mladost.
- HERCIGONJA, EDUARD. 1987. Latiničko prikazanje Muka svete Margarine i hrvatskoglagoljska hagiografskolegendarna tradicija. *Croatica*, 26 – 28, Zagreb, 29 – 69.
- HERCIGONJA, EDUARD. 2004. *Na temeljima hrvatske književne kulture*. Zagreb: Matica hrvatska.
- HOLJEVAC, ŽELJKO. 2009. Ličko-krbavska županija u identitetu Like. // Identitet Like: korijeni i razvitak. / Holjevac Željko (ur.). Zagreb-Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 427 – 465.
- IVŠIĆ, STJEPAN. 1948. Čistilište sv. Patricija u hrvatskom glagoljskom tekstu. *Starine*, 41, Zagreb: JAZU, 111 – 118.
- IVŠIĆ, STJEPAN. 2017. Hrvatske glagoljične i ćirilične isprave iz zbirke Stjepana Ivšića 1100 – 1527. *Acta Croatica*. Hrvatski spomenici, knj. 1. U latinicu preslovio i bilješke napravio Stjepan Ivšić, transliteraciju osuvremenio, bilješke dopunio i za tisak priredio Josip Bratulić. Kazala osobnih imena i mjesta sastavio Zoran Ladić. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti u umjetnosti.
- JOVANOVIĆ, NEVEN. 2011. Stilističko čitanje Marulićeva evanđelistara. Zagreb: Filozofski fakultet FF Press.
- KEKEZ, HRVOJE. 2012. Lička županija i Kasezi u srednjem vijeku. // Gacka u srednjem vijeku. / Gračanin Hrvoje; Holjevac Željko (ur.). Zagreb-Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Gospić, 97 – 114.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, IVAN. 1863. *Acta Croatica – Listine hrvatske*. Monumenta historica Slavorum Meridionalium. Povjestni spomenici Južnih Slavenah, Zagreb.
- LE GOFF, JACQUES. 1980. *Time, Work, & Culture in the Middle Ages*. / Goldhammer Arthur (prev.). Chicago-London: The University of Chicago Press.
- LE GOFF, JACQUES. 2011. *Za jedan drugi srednji vijek. Vrijeme, rad i kultura na Zapadu*. / Sanja Beslač (prev.). Zagreb: Antibarbarus.
- MLADINEO, NIKOLA. 2015. La versione croata glagolitica del Testamento di abramo (1): stato della ricerca e Pubblicazione dei manoscritti inediti. *Slovo*, 65, Zagreb, 21 – 64.
- MLADINEO, NIKOLA. 2016. La versione croata glagolitica del Testamento di Abramo (2): studio sinottico dei mss e confronto con il testo greco. *Slovo*, 66, Zagreb, 1 – 64.

- NAZOR, ANICA. 2014. O glagoljskoj tiskari u Senju i njezinim izdanjima. *Senjski zbornik*, 41, Senj, 211 – 244.
- NOVAKOVIĆ, DARKO. 1987. Generički kontekst Marulićeve institucije. // *Marulić, Marko: Institucija II*. Split: Književni krug, 9 – 31.
- PANTELIĆ, MARIJA. 1964. Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca. *Radovi Staroslavenskoga instituta*, 5, Zagreb, 5 – 98.
- PANTELIĆ, MARIJA. 1979. Kalendar II Novljanskog brevijara iz 1495. god. *Slovo*, 29, Zagreb, 31 – 82.
- PETROVIĆ, IVANKA. 1984. Hagiografsko-legendarna književnost hrvatskoga srednjovjekovlja i senjski „Marijini mirakuli“. *Slovo*, 34, Zagreb, 181 – 201.
- PETROVIĆ, IVANKA. 2009. Kolunić, Broz (Kacitić, Ambroz), glagoljaški pisac (Dubovik, Lika, ? – ?). *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 7. / *Macan Trpimir* (gl. ur.). Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 543.
- PŠIHISTAL, RUŽICA. 2008. Razvijene usporedbe u Juditi: o Marulićevim prilikama. *Colloquia Maruliana*, 17, Split, 157 – 188.
- RADOŠEVIĆ, ANDREA. 2012a. Propovijed *Vrime estъ namъ* ot sna vstati iz Kolunićeva zbornika. // *Gacka u srednjem vijeku*. / *Gračanin Hrvoje; Holjevac Željko* (ur.). Zagreb-Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Gospić, 283 – 305.
- RADOŠEVIĆ, ANDREA. 2012b. Korizmene propovijedi u Fatevićevu zborniku – prilog rekonstrukciji glagoljskoga Korizmenjaka. *Slovo*, 62, Zagreb, 101 – 210.
- RADOŠEVIĆ, ANDREA. 2016. Motiv pro(daje) duše vragu u glagoljskim egzemplima. // *XLII Međunarodna naučna konferencija na XLVIII međunaroden seminar za makedonski jezik, literatura i kultura*. / *Veleva Slatina* (ur.). Skopje: Univerzitet „sv. Kiril i Metodij“, 203 – 221.
- RADOŠEVIĆ, ANDREA. 2019. Egzempli u Divkovićevim Besjedama i glagoljskim Disipulima prema djelu *Sermones Discipuli Johanna Herolta*. // *Colloquia franciscana I: Zbornik fra Marka Karamatića*. / *Grmača Dolores* (ur.). Sarajevo: Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene (U tisku).
- REINHART, JOHANNES; ANATOLIJ ARKADEVIČ TURILOV. 1989–1990. Будапештский глаголический отрывок: древнейший список *Житие Симеона Столника*. *Slovo*, 39–40, Zagreb, 1990.
- REINHART, JOHANNES. 1996. Hrvatskoglagoljski zbornik Tomaša Petrinića iz god. 1503 (cod. Vindob. slav. br. 78). *Croatica*, XXVI, 42/43/44, Zagreb, 391 – 421.
- REINHART, JOHANNES. 2006. Die Geschichte vom Jahreskönig (Tubach 2907: King, for a year) in der kroatisch-glagolitischen Literatur. // *Studia Philologica Slavica, Festschrift*

- für Gerhard Birkfellner zum 65. Geburtstag. / B. Symanzik (ur.). Münster-Berlin-Hamburg-London-Wien: LIT Verlag, 575 – 591.
- RUNJE, PETAR. 2006. Otočac, srednjovjekovna biskupija i kulturni centar. Senjski zbornik, 33, Senj, 51 – 62.
  - SAMBUNJAK, SLAVOMIR. 2000. *Jezik i stil hrvatskih glagoljskih prenja*. Split: Književni krug.
  - STEPANIĆ, GORANA. 2001. Karakterizacija likova u Instituciji i Evandelistaru — može li lik probiti granice žanra?. *Colloquia Maruliana*, 10, Split, 87 – 100.
  - ŠTEFANIĆ, VJEKOSLAV; GRABAR BISERKA; NAZOR ANICA; PANTELIĆ MARIJA. 1969. *Hrvatska književnost srednjega vijeka*. Pet stoljeća hrvatske književnosti, I. Zagreb: Zora i Matica hrvatska.
  - ŠTEFANIĆ, VJEKOSLAV. 1972. Misal po zakonu Rimskoga dvora. Prvotisak: godine 1483. Pretisak: Zagreb 1971. Biblioteka pretisaka „Liber Croaticus“ Instituta za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Str. [1—16] + 1—426 + I—C. Slovo 22, 168 – 173.
  - ŠURMIN, ĐURO. 1898. Hrvatski spomenici, sveska I. (od godine 1100–1499), *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*, vol. VI. Zagreb.
  - TADIN, MARIN. 1953. *Glagolitic Manuscripts in the Bodleian Library*, Oxford. *Oxford Slavonic Papers*, IV, Oxford, 151 – 158.
  - TADIN, MARIN. 1954. *Glagolitic Manuscripts in the Bodleian Library*, Oxford. *Oxford Slavonic Papers*, V, Oxford, 133 – 144.
  - TOMASOVIĆ, MIRKO. 2010. Hrvatska književna enciklopedija, sv. 1. / Visković, Velimir (gl. ur.). Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 549 – 550.
  - TUBACH, FREDERIC C. 1969. *Index Exemplorum. A Handbook of Medieval Religious Tales*. (Fellow Folklore Communications 204) Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia.
  - VALJAVEC, MATIJA. 1892. *Koluničev zbornik hrvatski glagoljski rukopis od godine 1486*. Djela JAZU, knj. XII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
  - WELTER, JEAN-THIÉBAUT. 1973. *L'Exemplum dans la littérature religieuse et didactique du Moyen Âge*. Geneve: Slatkine reprints (pretisak prvog izdanja iz 1927. godine).
  - YOUNG, SPENCER E. 2015. Avarice, Emotions, and the Family in Thirteenth-Century Moral Discourse. // *Ordering Emotions in Europe, 1100 – 1800*. *Studies in medieval and reformation traditions*, Volume 195 / Broomhall Susan (ur.). Leiden-Boston: Brill, 69 – 84.
  - ZARADIJA KIŠ, ANTONIJA. 2006. Pseudoanimalistički egzempli u glagoljskom senjskom Korizmenjaku iz 1508. godine. *Senjski zbornik*, 33, Senj, 243 – 258.
  - ZARADIJA KIŠ, ANTONIJA. 2008a. Egzempli u senjskom Korizmenjaku. *Senjski zbornik*, 35, Senj, 55 – 90.

- ZARADIJA KIŠ, ANTONIJA. 2008b. Egzempli kao srednjovjekovni bestijarij: animalistički egzempli u hrvatskoglagoljskom književnom korpusu. *Vidjeti Ohrid*. Ur. Marko Samardžija. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo – Hrvatska sveučilišna naklada, 117 – 140.
- ZARADIJA KIŠ, ANTONIJA. 2010. Motiv rajske ptice u auditivnoj percepciji raja u glagoljskim egzemplima. *Kroatologija*, 1, Zagreb, 339 – 363.
- ZARADIJA KIŠ, ANTONIJA. 2012. Nezahvalni sin ili Čovjek s krastačom na licu. *Narodna umjetnost*, 49/2, Zagreb, 115 – 138.
- ZARADIJA KIŠ, ANTONIJA. 2014. Est' ptica epopsa: jedan hrvatskoglagoljski egzempl i njegov kulturološki kontekst. *Slovo*, 64, Zagreb, 183 – 205.
- ZLATAR, ANDREA. 2001. Transformacije hagiografske matrice u Marulićevu djelu *De institutione bene beateque vivendi per exempla sanctorum*. *Colloquia Maruliana*, 10, Split, 77 – 85.

* * *

Exemplum *Usurer and son in hell* (Tubach 5027) from the *Oxford Miscellany* (Ms. Can. lit. 414)

Abstract

This paper deals with the exempla about the usurer and son in hell (Tubach 5027) that is kept in the Croatian Glagolitic *Oxford Miscellany* (Ms. Can. lit. 414), in the four Glagolitic *quaresimale* manuscripts (Kolunić's, Greblo's, HAZU IIIa19, *Quaresimale* from Oport) and in the sermon collection *Besjede* written by Bosnian friar Matija Divković. *Oxford Miscellany* that is written in the area between Modruš and Senj in the 15th century, contains the shortest Croatian version of the above mentioned exemplum. In the paper the comparison between all three version of the exempla that appear in different contexts (in the manuscript miscellany, in the *sermones de tempore* collection and in the *sermones quaresimales* collection) is conducted. Transliteration of the exemplum is here published for the first time.

Key words: exempla, sermon collection, Oxford Miscellany (Ms. Can. lit. 414), usury